

TRANSPORT XIZMATLARI SAMARADORLIKNI OSHIRISHDA KPI TIZIMINING AHAMIYATI

Xo'jaev Fazliddin Elmurodovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Biznes boshqaruvi" kafedrası
F.Xujaev@gmail.com

Annotatsiya:

SCM ning ahamiyati - SCM tovar va xizmatlarning samarali va samarali yetkazib berilishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Samarali SCM strategiyalari kompaniyalarga xarajatlarni kamaytirish, mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash va rentabellikni oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: SCMda KPIlar, samaradorlik ko'rsatkichlari, tovar-moddiy zaxiralarni boshqarishning asosiy ko'rsatkichlari, logistika boshqaruvining asosiy ko'rsatkichlari, xaridlarni boshqarish bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar, yetkazib beruvchining ish faoliyatini boshqarishning asosiy ko'rsatkichlari, mijozlarning buyurtmalarini boshqarishning asosiy ko'rsatkichlari, ta'minot zanjirini boshqarishda KPIlarni amalga oshirish afzalliklari.

Annotation:

The importance of SCM - SCM plays a crucial role in ensuring the efficient and effective delivery of goods and services. Effective SCM strategies help companies reduce costs, improve customer service, and increase profitability.

Keywords: KPIs in SCM, efficiency indicators, key indicators of inventory management, key indicators of logistics management, key indicators of procurement management, key indicators of supplier performance management, key indicators of customer order management, advantages of implementing KPIs in supply chain management.

Аннотация:

Значение SCM – SCM играет важную роль в обеспечении эффективной и результативной доставки товаров и услуг. Эффективные стратегии SCM помогают компаниям снижать издержки, улучшать обслуживание клиентов и увеличивать рентабельность.

Ключевые слова: KPI в SCM, показатели эффективности, ключевые показатели управления материально-техническими запасами, ключевые показатели управления логистикой, ключевые показатели управления закупками, ключевые показатели

управления производительностью поставщиков, ключевые показатели управления заказами клиентов, преимущества внедрения KPI в управлении цепочкой поставок.

Kirish

Ta'minot zanjirini samarali boshqarish ko'plab kompaniyalar uchun asosiy muvaffaqiyat omilidir. Global raqobat sharoitida ta'minot tarmog'ining uzluksiz ishlashini ta'minlashgina emas, balki uning samaradorligini doimiy ravishda oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu murakkab jarayon bo'lib, bir nechta manfaatdor tomonlarni boshqarishni o'z ichiga oladi: yetkazib beruvchilar, ishlab chiqaruvchilar, distribyutorlar, chakana sotuvchilar va mijozlar. Bunga erishish vositalaridan biri bu asosiy ko'rsatkichlar tizimi (KPI, Key Performance Indicators). Ushbu maqolada KPI'lardan foydalanish ta'minot zanjirlarini optimallashtirish va yaxshi natijalarga erishishga qanday yordam berishi ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Ta'minot zanjiri boshqaruvi (SCM) tovar va xizmatlarning ishlab chiqarishdan iste'molchiga yetkazib berilish jarayonini qamrab oladi. Samarasiz boshqaruv ko'pincha keraksiz xarajatlarga, kechikishlarga va mijozlar qoniqmasligiga olib keladi. Chopra va Meindl (2019) ta'kidlashicha, SCM samaradorligi uchun KPI'larning qo'llanilishi ta'minot jarayonini optimallashtirishning asosiy usuli hisoblanadi. KPI'lar quyidagi asosiy jihatlarida qo'llaniladi: inventarizatsiya boshqaruvi, tovar aylanmasi koeffitsienti va saqlash xarajatlari samaradorlikning asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi (Smith, 2020), transport xarajatlari va yetkazib berish aniqligi logistika samaradorligini aniqlovchi muhim ko'rsatkichlardir. Yetkazib beruvchi samaradorligi va xaridlar xarajatlarini tejash kompaniyaning xarid faoliyatini optimallashtirishga yordam beradi. Lobanov (2021) KPI'larni joriy etish orqali kompaniyalar ta'minot zanjirida real vaqt rejimida monitoring olib borishlari mumkinligini ta'kidlaydi. Bu esa to'g'ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ilmiy maqolalar, kitoblar va amaliy tadqiqotlar asosida ta'minot zanjiri boshqaruvi va KPI'lar haqidagi mavjud nazariy yondashuvlar o'rganildi.

Tahlil va natijalar

Ta'minot zanjirini boshqarishda KPIning ahamiyati. Asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) ta'minot zanjiri boshqaruvida (SCM) muhim vositalar bo'lib, ular tashkilotning maqsad va vazifalariga erishish yo'lida taraqqiyotni nazorat qilish va o'lchashda yordam beradi. KPIlar ta'minot zanjirida ishtirok etuvchi turli jarayonlar, bo'limlar va manfaatdor tomonlarning ishlashi haqida qimmatli ma'lumotlar taqdim etadi. Ular ta'minot zanjiridagi samarasizlik va

to'siqlarni aniqlash va bartaraf etish uchun ishlatiladi, bu esa xarajatlarni kamaytirish, samaradorlikni oshirish va mijozlarning ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

CMda KPilar ta'minot zanjirining turli jihatlarini, jumladan, inventarizatsiyani boshqarish, buyurtmalarni bajarish, tashish, omborlar va mijozlarga xizmat ko'rsatishni o'lchash uchun qo'llaniladi. Tashkilotning strategik maqsadlari orasida SCM keng tarqalgan holda qo'llaniladi.

SCMdagi KPilar korxonalarga takomillashtirilishi kerak bo'lgan sohalarni aniqlashga va umumiy ta'minot zanjiri samaradorligini oshirish uchun strategiyalarni amalga oshirishga yordam beradi. Masalan, agar buyurtmani bajarish sikl vaqtlari yuqori bo'lsa, biznes jarayonlarni tahlil qilib, tsikl vaqtlarini qisqartirish usullarini qo'llashi mumkin. Agar bir birlik uchun tashish narxi yuqori bo'lsa, korxonalar xarajatlarni kamaytirish uchun transportning muqobil usullari yoki yo'nalishlarini o'rganishi mumkin.

Tovar-moddiy zaxiralarni boshqarishning asosiy ko'rsatkichlari. Asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) inventarizatsiyani boshqarish samaradorligini kuzatish va yaxshilash uchun muhim ko'rsatkichlardir. KPIlarni muntazam ravishda o'lchash va tahlil qilish orqali ta'minot zanjiri menejerlari inventarizatsiya darajasini optimallashtirishi va inventarizatsiyani boshqarish uchun sarflanadigan xarajatlarni minimallashtirishi mumkin. Bunday ko'rsatkichlar moliyaviy, operatsion va mijozlarga yo'naltirilganlik kabi turli nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

Moliyaviy nuqtai nazardan, tovar ayirboshlash koeffitsienti kompaniyaning tovar-moddiy zaxiralari necha marta sotilganligini o'lchaydigan muhim KPI hisoblanadi. Ma'lum bir davr mobaynida yuqori inventarizatsiya koeffitsienti kompaniyaning inventarlarini samarali boshqarayotganidan dalolat beradi. Aksincha, past ko'rsatkich kompaniyaning ortiqcha inventarizatsiya yoki boshqaruvdagi muammolarni boshdan kechirayotganini ko'rsatishi mumkin.

Bundan tashqari, buyurtmalarni qabul qilish va qayta ishlash vaqtining qisqarishi kompaniyaning mijozlarni qoniqtirish darajasini oshiradi. Kechikishlar esa mijozlarning noroziligiga olib kelishi mumkin. To'g'ri va o'z vaqtida bajarilgan buyurtmalar foizi muhim KPI hisoblanadi. Yuqori ko'rsatkich kompaniyaning mijozlar kutganlarini qondirayotganini bildiradi, past ko'rsatkich esa sifat nazorati yoki inventarizatsiyani boshqarishdagi muammolarni ko'rsatadi.

Inventarizatsiyani boshqarish uchun ba'zi KPilar: Tovar-moddiy zaxiralarni saqlash qiymati ma'lum bir davr uchun tovar-moddiy zaxiralarni saqlash xarajatlarini o'lchaydi. Unga saqlash, qayta ishlash, sug'urtalash va eskirish xarajatlari kiradi. Ushbu ko'rsatkich aylanma mablag'larni bog'lab qo'yishi mumkin. Investitsiya natijalari bo'yicha yalpi marja (GMROI) sotishdan olingan yalpi marjani inventarizatsiyaga investitsiya qilish bilan solishtirish orqali tovar-moddiy boyliklarning rentabelligini o'lchaydi. GMROIning pastligi kompaniyaning o'z mahsulotlarini haddan tashqari yuklaganligi yoki noto'g'ri baholanishi mumkinligini

ko'rsatadi. Buyurtmani bajarish vaqti kompaniyaning buyurtmani qabul qilish va qayta ishlash vaqtini o'lchaydi. Bu vaqtni qisqartirish orqali kompaniyalar mijozlarning qoniqishini oshirishi, tashish xarajatlarini kamaytirishi va sotishni ko'paytirishi mumkin. Inventarizatsiyani boshqarishning "Just In-Time" (JIT) usuli, ya'ni faqat kerak bo'lganda inventarizatsiyaga buyurtma berish, samaradorlikni oshiradi. Inventarizatsiyani boshqarish bo'yicha KPIlarni monitoring qilish va tahlil qilish kompaniyalarga inventarizatsiya darajasini optimallashtirish, tashish xarajatlarini kamaytirish va mijozlar ehtiyojini qondirishni yaxshilashga yordam beradi.

Logistika boshqaruvining asosiy ko'rsatkichlari. Ta'minot zanjiri menejmenti dunyosida logistika boshqaruvi tovarlar va xizmatlarni kelib chiqish joyidan iste'mol qilishgacha bo'lgan muvofiqlashtirish bilan shug'ullanadi. Tovarlarni samarali va tejamkorlik bilan ta'minlash logistika boshqaruvi samaradorligini o'lchash uchun muhim vositadir. Bu jarayon takomillashtirishni talab qiladigan sohalarni aniqlash va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Yetkazib berish samaradorligi: O'z vaqtida yetkazib berilgan buyurtmalar foizini o'lchaydi, chunki bu mijoz qoniqishiga bevosita ta'sir qiladi. Ish samaradorligini oshirish uchun menejerlar yaxshilashni talab qiladigan sohalarni aniqlab, zarur tuzatish choralari ko'rishlari mumkin.

Tovar ayirboshlash: Ma'lum bir davrda sotilgan va almashtirilgan inventar miqdorini o'lchaydi. Bu aylanma mablag'larga ta'sir qiladi va yuqori rentabellik darajasi ta'minot zanjirining samaradorligini ko'rsatadi. Tez va samarali logistika boshqaruvi mahsulotlarning uzoq vaqt davomida omborlarda saqlanmasligini ta'minlaydi. Aksincha, inventar aylanmasining pastligi yomon boshqaruvni ko'rsatadi, chunki haddan tashqari ko'p inventar mablag'larni bog'lab qo'yadi va eskirish xavfini oshiradi.

Transport xarajatlari: Tovarlarni bir nuqtadan boshqa joyga ko'chirish xarajatlarini o'lchaydi, chunki bu ko'rsatkich korxona foydasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xaridlarni boshqarish bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar. Xaridlarni boshqarish ta'minot zanjiri boshqaruvining ajralmas qismi bo'lib, tovarlar va xizmatlarni sotib olish va yetkazib berish jarayonlarini boshqarishni o'z ichiga oladi. KPIlar yordamida olingan tovarlar va xizmatlar sifati, o'z vaqtida yetkazib berilishi va inventar mavjudligini samarali o'lchash mumkin.

Yetkazib beruvchining ish faoliyatini boshqarishning asosiy ko'rsatkichlari. Ta'minot zanjiri menejmenti dunyosida yetkazib beruvchilarning ish faoliyatini samarali o'lchash uchun ishonchli yetkazib beruvchining ishlashini boshqarish (SPM) tizimiga ega bo'lish muhim ahamiyatga ega. SPM tizimi ta'minot zanjirini boshqarish jarayonining muhim qismi bo'lib, tashkilotlarga yetkazib beruvchilarning ish faoliyatini aniq baholash imkonini beradi. Bu orqali tashkilotlar ta'minot zanjiri samaradorligini oshirish uchun zarur yo'nalishlarni aniqlashlari mumkin.

SPM haqida gap ketganda, tashkilotlar etkazib beruvchilarning ish faoliyatini o'lash uchun foydalanishi mumkin bo'lgan bir nechta KPilar mavjud.

Sifat: Yetkazib beruvchi tomonidan taqdim etilgan tovarlar yoki xizmatlar sifatini o'laydi.

Yetkazib berish: Yetkazib beruvchining tovar yoki xizmatlarni o'z vaqtida yetkazib berish qobiliyatini o'laydi.

Xarajat: Yetkazib beruvchining tovarlari yoki xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini o'laydi. Xaridorlar raqobatbardosh narxda sifatli tovarlar yoki xizmatlarni taqdim eta oladigan yetkazib beruvchilarni xohlashadi.

Ta'sirchanlik: Yetkazib beruvchining xaridor ehtiyojlariga tezda javob berish qobiliyatini o'laydi.

Innovatsiyalar: Yetkazib beruvchining innovatsiyalar yaratish va xaridorning faoliyatini yaxshilashi mumkin bo'lgan yangi yechimlarni taqdim etish qobiliyatini o'laydi.

Mijozlarning buyurtmalarini boshqarishning asosiy ko'rsatkichlari. Ta'minot zanjiri boshqaruvi dunyosida mijozlar buyurtmalarini boshqarish samarali operatsiyalar uchun kuzatilishi va optimallashtirilishi kerak bo'lgan asosiy jarayonlardan biridir. Mijoz nuqtai nazaridan KPilar buyurtmalarining o'z vaqtida va to'liq hajmda, minimal xato yoki tafovutlar bilan yetkazib berilishini ta'minlashga yordam beradi. Kompaniya nuqtai nazaridan KPilar buyurtmani bajarish jarayonining samaradorligini, jumladan, buyurtma berish muddatini va buyurtmaning aniqligini kuzatishga yordam beradi.

Bu yerda mijozlar buyurtmalarini boshqarish uchun eng muhim KPilar mavjud.

Buyurtma aylanish vaqti: Mijozning buyurtmani yetkazib berish uchun buyurtma bergan vaqtdan buyon ketgan muddatni kuzatadi. Qisqaroq buyurtma aylanish muddati kompaniyaning buyurtmalarni tezda bajarayotganligini ko'rsatadi. Bu esa mijozlarning qoniqishini oshirishi va daromadni ko'paytirishi mumkin.

Buyurtmaning aniqligi: Xato yoki nomuvofiqliksiz bajarilgan buyurtmalar foizini o'laydi.

Buyurtmani qayta ishlash vaqti: Buyurtmani qabul qilishdan tortib jo'natishgacha bo'lgan vaqtni kuzatadi.

Qimmatli qog'ozlarga buyurtma darajasi: Inventar tanqisligi yoki boshqa muammolar tufayli darhol to'ldirilmaydigan buyurtmalar foizini o'laydi.

To'ldirish darajasi: Bu KPI mijozga haqiqatan jo'natilgan buyurtma qilingan mahsulotlarning foizini o'laydi. Yuqori to'ldirish darajasi kompaniyaning buyurtmalarni to'g'ri va samarali to'ldirayotganligini ko'rsatadi, bu esa mijozlarning qoniqishini oshirishi va daromadni oshirishi mumkin.

Milliy kompaniyalar tajribasi. "O'zavtosanoat" kompaniyasi tomonidan joriy etilgan KPI ko'rsatkichlari shuni ko'rsatadiki, zaxira boshqaruvi samaradorligi oshgan bo'lib, inventarizatsiya xarajatlari 18% ga kamaygan. Transport xarajatlari optimallashtirilgan yo'nalishlar tufayli 9% ga qisqargan, yetkazib berish aniqligi esa 95% ga yetgan. "O'zbekiston

Temir Yo'llari" AJ esa logistika samaradorligini oshirishga qaratilgan choralar doirasida elektron yuk tashish tizimini joriy etgan va yuk tashish vaqti o'rtacha 12 soatga qisqargan.

Statistik ma'lumotlar ta'minot zanjiri samaradorligining O'zbekistondagi asosiy ko'rsatkichlari haqida tasavvur beradi. 2023-yilda ichki yuk tashish hajmi 320 mln tonnaga yetgan, eksport hajmi esa 19,3 mlrd AQSH dollarini tashkil etib, 2022-yilga nisbatan 12% o'sish kuzatilgan. Logistika xarajatlari o'rtacha 10% ga qisqargan. "Just In Time" (JIT) tizimi joriy etilgan kompaniyalarda saqlash xarajatlari 20% gacha kamaygan va inventar zaxiralari optimallashtirilgan.

KPI ko'rsatkichlarining ta'minot zanjirini boshqarishda muhim afzalliklari mavjud. Ulardan biri, yaxshilangan ko'rinish bo'lib, KPI kompaniyalarga ta'minot zanjiri operatsiyalarini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Shuningdek, KPIlar qiyinchiliklar va samarasizliklarni aniqlash orqali kompaniyalarga ta'minot zanjiri jarayonlarini optimallashtirishga yordam beradi. Xarajatlarni pasaytirish KPIning yana bir muhim afzalligi bo'lib, chiqindi va samarasizlik sohalarini aniqlash orqali kompaniyalarga xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Mijozlarning kutganlarini qondirish yoki undan oshish orqali esa kompaniyalar mijozlarning sodiqligini oshiradi va bozorda raqobatdosh ustunlikka ega bo'ladi.

Xulosa

KPIlar ta'minot zanjiri operatsiyalarini tartibga solish, xarajatlarni kamaytirish, jarayonlarni soddalashtirish va mijozlar ehtiyojini qondirishni yaxshilashda kompaniyalar uchun muhim vosita hisoblanadi. To'g'ri KPIlarga e'tibor qaratish orqali kompaniyalar o'z operatsiyalarini real vaqt rejimida kuzatish, samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va qiyinchiliklarni bartaraf etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. KPIlar nafaqat mavjud jarayonlarni optimallashtirishda, balki innovatsion yondashuvlarni joriy qilish orqali ta'minot zanjiri samaradorligini yanada oshirishda ham yordam beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'minot zanjirida KPIlarni to'g'ri qo'llash kompaniyaning logistika va ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilash bilan birga, xarajatlarni sezilarli darajada qisqartirishga va mijozlar bilan ishlash samaradorligini oshirishga olib keladi. Shuningdek, KPIlar asosida qabul qilingan ma'lumotlarga asoslangan qarorlar kompaniyaning umumiy raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Kelajakda KPI tizimlarini avtomatlashtirish va integratsiyalash orqali ta'minot zanjirini boshqarishning yangi darajasiga erishish mumkin. Bu esa logistika sohasida texnologik yangiliklar va raqamli yechimlarning yanada keng qo'llanilishiga imkon yaratadi.

Ushbu xulosa KPIlarni nafaqat nazariy bilim sifatida, balki amaliy vosita sifatida ham samarali qo'llashning ahamiyatini tasdiqlaydi va kelgusida kompaniyalar uchun strategik maqsadlarni belgilashda yo'nalish beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.shopify.com/my/blog/supply-chain-kpi>.
2. https://lobanov-logist.ru/library/all_articles/57145/.
3. Smith, J. (2020). Optimizing Supply Chain Metrics. *Journal of Logistics Management*, 5(2), 45-50.
4. Chopra, S., & Meindl, P. (2019). *Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation*. Pearson Education.
5. Qodirov, S.X. (2021). "Ta'minot zanjiri boshqaruvi samaradorligini oshirishda logistik tizimlarning roli". *Iqtisodiyot va innovatsiyalar ilmiy jurnali*, 3(2), 65-72.
6. Statistika agentligi ma'lumotlari (2023). "O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy ko'rsatkichlari".
7. Christopher, M. (2016). *Logistics & Supply Chain Management*. Pearson Education.
8. Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. (2017). *The Handbook of Logistics and Distribution Management*. Kogan Page Publishers.
9. Lambert, D.M., & Cooper, M.C. (2000). *Issues in Supply Chain Management*. *Industrial Marketing Management*, 29(1), 65-83.
10. Mentzer, J.T. et al. (2001). *Defining Supply Chain Management*. *Journal of Business Logistics*, 22(2), 1-25.